

YU ISSN 0350—185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LI

Уређивачки одбор:

*др Даринка Горган—Премк, др Ирена Грциќац, др Милка Ивић,
др Павле Ивић, др Александар Младеновић, др Мирослав Николић,
др Асим Пецо, др Мигар Пешиќан, др Живојин Станојчић,
др Драго Ћупић, др Егон Феќете*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД

1995

АСИМ ПЕЦО
(Београд)

СТЕВАН СРЕМАЦ КАО ДИЈАЛЕКТОЛОГ

У раду се указује на дијалекатске особине које нам нуде нека литерарна остварења Стевана Сремца, а које су потврдили каснији дијалектолошки радови.

I

У нашој културној историји о Стевану Сремцу се говори као о књижевнику, литерарном ствараоцу. И не без основа. Богата је библиографија овога професора историје. Међу његовим дјелима има приповиједака, романа, цртица, биљежака. Нико до сада, колико ми је познато, није указао на још једну област из које нам је Сремац оставио корисне грађе, није указао на Сремца као дијалектолога. У овоме раду ће се указати и на ту страну Сремчеве писане ријечи.

Познато је, да се и тога подсјетимо, да је Стеван Сремац рођен у Сенти, Бачка, да се школовао у родном мјесту и Београду, да је у Београду завршио студије на Историјско-филолошком одсеку Велике школе и да је службовао, као професор историје, у Нишу и Пироту. У вријеме Сремчевих студија на Великој школи, што није неважно за наш проблем, били су професори Ђура Даничић, Стојан Новаковић, Панта Срећковић, Стојан Бошковић¹, добро знана и позната научна имена и тада и данас у нашој науци. На Великој школи, у првом реду заслугом Ђуре Даничића, тада се предавала и југославистика и славистика. У то вријеме био је на Великој школи присутан и Вук Карацић, Даничић је ударао темеље вуковском типу књижевног језика на овој високообразовној установи и крчио путеве вуковском језичком типу у писаној ријечи нашега језика. Све је ово, без сумње, могао, а и морао да зна тадашњи студент Велике школе Стеван Сремац. У његовим дјелима налазимо богату дијалекатску грађу, у његовим дје-

¹ В. Сто година Филозофског факултета у Београду, Београд 1963, исп. Катедра историјских наука и Катедра за јужнословенске језике и општу лингвистику, као и: Јован Скерлић: *Стеван Сремац* — књижевна студија, у књизи: *Писци и књиге*, IV, Београд 1909, стр. 23—96, као и Меша Селимовић, Стеван Сремац, у књизи: *Писци, мишљења и разговори*, БИГЗ 1983, стр. 7—34.

лима има подоста и акцената, датих по Даничићевом начину обиљежавања ових прозодијских одлика наше говорне ријечи. У његовој приповиједи *Поп Ћира и поп Спира*² налазимо: *на даћу, на дѣру, плаћа, кѣруз*, са даничићевским акценатским одликама. Могуће је да Сремац није био одушевљен Вуковим реформама (уп.: — Аркадије је, као и поп Ћира, мрзео на Вука и његове реформе по којима се човек не може разликовати од паора³ — (стр. 6), али уп. и ову мисао: — И поред свег занимања професора филолога, који га је бранио, јер је из краја *где се најчистије говори, што је још бесмртни Вук похвалио*, — (Вукадин, стр. 215). Сремац нам је у својим дјелима оставио подоста дијалекатске грађе, говорних особина крајева о којима он пише у својим дјелима, а тиме је себе уврстио међу прве наше дијалектологе.

II

Историја писане ријечи свакога народа, свакога језика, познаје два изразито одијељена периода: до стандардизације и послеје стандардизације. Код нас је међаш овим периодима Вук Стефановић Караџић и ми, перијетко, говоримо о предвуковском и поствуковском развитку нашега књижевног језика.

Овај први период, предвуковски, наше писане ријечи нуди нам подоста дијалекатске грађе, што је и разумљиво, јер се писана ријеч заснивала на граматичкој структури дијалеката из којих су потицали писци, уколико, наравно, не почива на архаичнијем језичком обрасцу, што, опет, има посебно мјесто у историји нашега језика.

Други период наше писане ријечи, од Вука до наших дана, карактерише прихватање вуковског обрасца, вуковске граматике. Истина, то је одвећ познато, није одмах послеје 1868, када је у Србији и званично прихваћена Вукова реформа, све кренуло Вуковим стазама. Требало је да прође подоста времена док се то десило. А, како видјесмо код Сремца, било је подоста и оних који пишу били одушевљени Вуковим подухватима, али су морали да прихватају вољу већине. То је вриједјело и за литерарне ствараоце. Има у писаној ријечи друге половине прошлога вијека доста оних који свесрдно прихватају Вука, али има и таквих који се тешко одвајају од локалних говорних особина. Свјесно или несвјесно. Сремац је то чинио свјесно⁴. Тим својим поступком он нам радње чини увјерљивијим, догађаје аутентичнијим. Сремац је био свјестан да опис догађаја из нишке средине тражи и пишки говор, пишку антропологију⁵, исто онако као што догађаји из Баната траже те особине из банатских предјела. Без тих особина губи се вриједност дјела. И управо због тога ми данас можемо да говоримо и о Сремцу као дијалектологу.

² В. ниже, као и код Скерлића, исто, стр. 71.

³ Исто, стр. 53, као и код Селимовића.

⁴ В. код Скерлића, исто, 45.

⁵ В. код Селимовића, исто 31.

III

Овдје ће бити ријечи о дијалекатској грађи коју нам нуде следећа Сремчева дјела: *Поп Ђира и поп Стира* (Војводина — Бачка/Банат), *Ивкова слава*, *Зона Замфирова* (Ниш), *Вукадин* (Западна Србија — Ужице). Сва ова Сремчева дјела појавила су се последњих година прошлога вијека: *Поп Ђира и поп Стира* 1894, *Ивкова слава* 1895, *Каријера практиканта Вукадина* 1896, а као *Вукадин* 1903, када је објављена и *Зона Замфирова*, у Српском књижевном гласнику.

Историчари књижевности, и књижевни критичари, констатују да Сремац није посједовао бујну машту, да је, почесто, пресликавао животне догађаје⁶, али, што је за нас значајно, имао је уза се неку свеску у коју је уносио све што је могло за њега бити интересантно⁷. У тим биљешкама има разноврсног материјала: анегдота, прича, пјесама, лексичке грађе. Све то он је знао да искористи у свом књижевном стваралаштву. Скерлић нас обавјештава како је Сремац савјетовао С. Ћоровића да биљежи „згодне теме, опажања, кратку карактеристику појединих људи...“, јер све то олакшава посао при писању⁸. У тим Сремчевим биљешкама има и дијалекатске грађе, чак и акцената (уп. *волд, стоџина*, Скерлић, стр. 71).

Дијалекатске особине, које нам нуди Сремац у својим дјелима, имају и данас вриједност за проучаваоце народних говора. То доказује да није Сремац на Великој школи слушао само историјске науке. Чини се да је његову пажњу привлачила и близина Ђуре Даничића.

Тих година, када је Сремац био студент, Даничићев кабинет се налазио у приземљу Капетан-Мишиног здања у Београду. Близина кодификатора вуковских акцената могла је привлачити пажњу младога Сремца. Отуда у његовим дјелима, ако су то све његови знаци, тачно обиљежени акцената по Даничићевом обрасцу. Даничићева близина могла је упутити и на друге особине наших народних говора, што ће он примјењивати у свом литерарном стваралаштву.

IV

У приповијесци *Поп Ђира и поп Стира* Сремац описује „истинит случај“ о сукобу двојице попова из Бачке, код Новог Сада, а који писац смјешта у Банат, код Темишвара⁹. На страници 136¹⁰, писац нам нуди краћи текст са одредницом краја из кога је његов говорник. Ту читамо: „један Банаћанин, баш ће бити да је био из Иђоша, који се ту стрефио, па скине шешир и мане руком и каже: Молим лепо...

⁶ Скерлић, 52 и даље.

⁷ Скерлић, 69—78.

⁸ Скерлић, 70, Селимовић, 28—33.

⁹ Селимовић, 31.

¹⁰ Дела Стевана Сремца, Целокупна дела у седам књига. Поп Ђира и поп Спира, приповетке, Типографија, Загреб.

господари! Сад ви 'оћете, наприлику каз'ти, онако, к'о људи, да опалите на онај месец горе. То је све лепо и красно и фајл — вели Иђошанин, — али је л' вам пало на ум шта ће бити ондакана од наши' ушију, кад овај топ рикне к'о сто магараца; та неће ту остати читава увета одавде све до Иђоша!..." А, као што ће се из примјера који слиједе видјети, све говорне особине смјештају радњу ове приповијетке у Војводину — Банат или Бачку. Ту имамо:

Из фонетске проблематике:

— екавизам, са познатим одступањима од досљедне замјене старога вокала јат (ѣ) екавским рефлексом -е. То су: одрчни облици глагола *јесам* : *нисам, ниси, нисмо...*; датив и локатив синг. именица на -а: *жени, сестри*; замјенички облици: *мени, себи; овим, нашим, његовим*; придјевски облици: *добрим, врућим; здравји, слабији* и сл. Уз примјере овога типа, које прихвата и наш језички стандард, Сремац нам овдје нуди и ове изузетке од екавског стандарда: *ди* (5, 9); *дигођ* (182), *постидити* (29), *бијаше* (51), *приксутра* (144), *задоцино* (15), *гријота* (238), *нике* (= неке, 144), *нико* (*чудо ми нико*, 145), *ника* (*ника комадара*, 247), *ника ордитарна* (248), *поникад* (207), *сикира* (229);

— редукција вокала у неакцентованом слогу: *каз'ти* (9), *извол'тете* (20), *ман'те га* (21), *диж'те се* (24), *ман'те ме* (25), *извин'те* (37), *ви'те* (38);

— облици мушкога рода радног глаголског придјева типа: *реко, казо, држо*. Истина, у тексту имамо у оваквим случајевима знак за редукцију: *рек'о, каз'о*, као и *к'о*. Али ће то бити прије сажимање (*рекао—реко*), него редукција (*рек'о*), како је у многим говорима што-кавског нарјечја;

— фонема *х* је доста нестабилна, али је, ипак, писац ставља у уста својих „паора“, па и других личности, нарочито се овај констриктив често јавља у говору попова: *одмах, хтели сте, у њих* (17), *трбух, трбуху* (12), *без њих* (20), *охо* (21), *тхе* (21), *их* (25), *охо-хо* (26), *парох, парохију, парохову, архимандрит* (35—36), *христијанска* (37), *храните* (38), *хтео* (19), *сух* (51, 55), *хушугарија* (57), *њихове* (91), *их* (91), *не поведох* (95), *хеклерај* (102), *хоће* (106), *ухватила* (111), *хвала богу* (119), *хоћете л'* (120), *хвала ти* (137), *у глухо доба* (142), *хвала хвалите, нахт-музику* (150), *од њи'ових* (151), *сухи ребара свињски* (207), *суха* (207), *хтели* (152);

честа су и испуштања овога задњонепчаног констриктива. Писац увијек у таквим случајевима ставља знак за редукцију ('): *од стра'* (14), *'ајдмо* (24), *њи'ових* (151), *одма'* (119, 126, 131), *дођо'* (128)...;

нису ријетке ни потврде за замјену фонеме *х* неким другим сугласником: *глува* (20), *ува* (67), *смеј* (26), *у кујну* (15), *парокија* (145), *крја* (= крха, кашље, 28), *парок* (231), *дуван* (143), *муве* (95);

у говору попова, и чланова њихових породица, фонема *х* се че-шће јавља него у говору „ча-Ниће, боктера“. И ипаче, њихов говор

је ближи језичком стандарду него говору „павора“, а све се ово догађа у једноме селу (в. на стр. 141).

— фонема *ф* је доста стабилна, рјеђе су замјене сонантом *в*: *крофне* (5), *фрау* (7), *фулти* (6), *фронце* (13), *потрефило* (20), *формално* (24), *фине* (24, 47), *форината* (29), *фрајлица* (47), *Чифутка*, *чифутска* (48), *из Фрушке* (49), *калфа* (57), *стрефи* (58), *фамилју* (58), *са федермесером* (70), *керефеке* (72), *фруштука* (90), *вишафту* (92), *ајскафе* (75), *излуфтирамо* (102), *фали* (104), *фрај*, *трафику* (137), *фењера* (145)...;

како примјери показују, а ту су наведени само неки од оних које нам нуди Сремац, у питању су, у највећем броју случајева, наше туђице, али, паћи ће се и покоји примјер са *в* мј. *ф*: *вамилија* (29), *ворму* (137), у *вамилији* (143), *на ворму* (144), *зулуве* (145).

Из деклинационе проблематике:

Сремац нам овдје нуди понеку потврду за облике који су и данас карактеристични за војвођанске говоре:

— *сто пути* (196), у *Карловци* (196), *на леђи* (143), *по леђи* (143), *био у коли* (226), *седите у коли* (225), у овим кавоним селу (145), *с арњеви* (232);

— уп. и: *поћом* (143), *через тога* (145), *нуз трбу* (143), *без жене* (145), *сас оним мојим пајташом* (145), *сас кромпирима* (168).

Из конјугационе проблематике

— у 3. л. мн. презента глагола типа *носити*, *држати* јавља се облички наставак *-у*: *вољу* (222); од глагола *бријати* промјена је по обрасцу глагола *клијати* : *обријају* (176), *обријај* (218); од глагола на *-ћи* футур I зна и за облике типа: *доће нам* (138), *паћеш* (141), *доћете* (214), иако и: *стић ћете* (247);

— чест је морфолошки завршетак *-ду* у 3. л. мн. презента: *правиду* (19), *не видиду*, *секираду* (167), *изиђеду*, *бацаду се*, *да не останеду* (168), *уредиду*, *стишаду*, *они се погучеду* (169), *месиду леб*, *переду*, *купаду децу* (167), *можеду* (168), *једеду* (231), *па се погучеду* (182), *мораду да стрефиду*, *видиду*, *спеваду* (182), *трукуједу* (206), *да не киспеду* (237), *зоведу* (210), *плаћаду* (208), *оћеду*, *нећеду*, *пиједу* (245), *живиду* (245).

Партикуле

Уз замјеничке и прилошке ријечи често се јављају партикуле: *меникана*, *тебикана* (9), *менека* (135), *тебекана* (144), *њелукана* (135), *ш њилекар* (245);

као и: *садакана* (143), *ондак* (142), *поћаске* (142), *тунакара* (145), *тунарка* (206), *тамукана* (206), *дигођ*, *чимгођ* (143), *кудгођ* (145).

Акценти

Овдје је већ речено да је Сремац студирао када је на Великој школи предавао кодификатор наших стандардних акцената, Ђура Да-

ничих. Од њега је наш писац могао да сазна нешто и о овој одлици наше говорне ријечи и да понешто од тога унесе у своја дјела. Овдје налазимо потврда и за акценте: *дѣте*, *баба* (29), *мама* (100, 142), *вѣк* (100), *мамина*, *тајина* (121), *сладоcт* (245), *пѣтак* (143), *блâго једно* (245); а дуг вокал често обиљежава Даничићевим знаком (˘): *кѣ*, *нашѣ*, *задржѣ*, *дошѣ*, *морѣ* и сл. иако у оваквим случајевима може да се јави и знак за редукцију: *дош'о*.

Туђице

С обзиром на то гдје писац смјешта радњу приповијетке, сасвим је разумљиво што ту има подоста германизама: *крофне* (5), *фрау-Цвечкенмајерка* (7), *малер* (14), *федери*, *милх-прог*, *штрудла*, *куглоф*, *шваргла* (16), *мелипајз* (18), *Кохбух*, *виртшафтерку* (19), *цушпајзе* (19), *фирциг*, *штрикају*, *фрајла*, *опциговати* (21), *кегле* (26), у биргији (29), *штражмештер* (29), *виртшафт* (43), *унтерхалтунг* (47), *шацујете*, *цегер* (47), *конштрукцију*, *фајн*, *из штифта* (50), *штимовао*, *цифра*, *цифрају* (51), *штрудле*, *шпајзу*, *штикле* (53), *шпечија*, *агцџерунг* (74), уп. и: *Кис ти ханд*, *фаше*, *алге фрајндшафт растет ни*, *мајн грус* (238), *Таз ис унмеглих* (161), *Ајн варер гетлихес гетренк*, *ајн варер нектар дизе слинговниц* (49)...

Локалне говорне особине огледају се и у лексици као: *кере* (134), *куруз* (3), *дороц* (134), *дивањење* (134), *каз'ти* (135), *шогор* (135), *шијачке зајде* (136), *шалукатре* (141), *оточ* (141), *топло ми је здраво* (142), *перја* (142), *ноћом* (143), *дањом*, *ноћом* (151), *чарда* (226), *таки потера поред њи'* (227), *мети тај шешир* (228), *дивани* (226), *боктер* (140)...

Говор „паора“ нуди знатно више дијалекатских говорних особина него говор свештеника и чланова њихових породица, што је разумљиво и дијалектолозима познато.

А ако сада наведене особине упоредимо са особинама које су нам познате као говорне особине банатских говора, доћи ћемо до оваквих закључака:

у говору Баната, како нас обавјештава проф. П. Ивић¹¹, поред вокалских и акценатских посебности, које не треба ни очекивати у Сремчевом дјелу, имамо и ове особине:

— вокал *-и* мј. старога вокала јат: *старији*, *није*, *нисам*, *бијаше*, *ди*, *гријота*, *гријати*, *мени*, *по теби*, *по себи*, *видиги*, *лрзила*, *привари*, *придприко*, *ники*, *гњиздо*, *сикира* — скоро све их налазимо и код Сремца;

— одсуство фонеме *-х*, изузеци су рјеђи и, често, секундарни — тако је и код Сремца код мање образованих (говор Ниће);

¹¹ Павле Ивић, О говорима Баната, *Јужнословенски филолог* XVIII, Београд 1949—1950, стр. 141—156.

— остаци старије деклинације: старији облици инструментала и локатива множине именица м. и ср. рода, на *-и*. То потврђује и Сремац;

— у дативу и локативу једине придјевске промјене м. и ср. р. облици на *-им*: *по тим се познаје*. И Сремац има: *у овим кавоним селу* (145);

— проширен облички завршетак *-у* у 3. л. мн. презента глагола типа носити, држати: *легу, вољу, лежу*. И Сремац има *вољу* (222), али и: *волијем* (18, 187), према банатском *волем*;

— чест је облички завршетак на *-ду*. То потврђује и Сремац.

Како се на основу наведених података може закључити, Сремац је, последњих деценија прошлога вијека, забиљежио скоро све битне особине војвођанских говора. Он нам у овој приповијести нуди као говорне особине Баната, гдје смјешта своју радњу (мада је повод био догађај из Бачке, в. код Селимовића, на стр. 31), особине које су могле имати и шири говорни ареал. Па и у његовом родном крају, Сенти. Не треба заборавити да и данас говори Баната и Бачке имају доста заједничких особина¹², мада има и разлика између њих, што не треба ни очекивати у једном књижевном тексту¹³.

V

Сремац је на подручју јужноморавских говора (Ниш, Пирот) провео пуних 13 година (од 25. септембра 1879. до 16. септембра 1892). Ниш је био извор тема за многа његова дјела. Ту је, како констатује Ј. Скерлић, провео једанаест „најбољих година свога живота“ (исто, 53). Он је волио Ниш и Нишлије. Волио је њихов хумор и њихов говор. Из те средине он нам је оставио подоста дијалекатске грађе. Ја ћу овдје указати на те особине, какве нам даје Сремац у *Ивковој слави*¹⁴, а у тој приповијести „продужен је опис једнога весеља веселе браће који су се запили на једној слави“ (Скерлић, 77). Код Селимовића читамо да су све личности из ове приповијетке заиста „живјеле у Нишу“ и да је Калча „сам себе гледао на позорници кад је приповијетка драматизирана“ (исто, 31). Од дијалекатске грађе у тој приповијести указујем на ове особине:

Фонетске особине

— јавља се полугласник (наравно, Сремац га обиљежава знаком за редукцију гласова ’): *т’мина* (46), *т’кнуја* (53), *л’жемо* (94);

¹² Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, Матица српска 1956, као и код мене: *Преглед српскохрватских дијалеката*, Научна књига, Београд 1991.

¹³ П. Ивић, исто, 76—78.

¹⁴ Стеван Сремац, *Ивкова слава*, Вукадин, Матица српска—Српска књижевна задруга, Нови Сад — Београд 1960.

исту гласовну вриједност налазимо и у труцизмима: *кованл'к* (58, 86), *мезел'к* (58, 65), *резил'к* (59, 61), *јаз'к* (60, 62), *комшил'к* (73, 113), *јаст'к* (94), гдје се јавља полугласник према турском суфиксу — *lik*; тако и у: *ашкол'н* (68), *к'смет* (47, тур. *kismet*);

— честе су редукције вокала. Сремац то обиљежава знаком ('): *ел' ће* (или *ће*, 21), *кој' неје* (који није, 22), *јесмо л'* (23), *остав'те* (41), *држ' се* (41), *тол'ко*, *теб'те*, *себ'*, *дек'*, *мен'* (47);

— честе су замјене вокала, било да су у питању аналогije или међугласовне асимилације: *не узосте* (20), *берем* (= барем, 22), *бидне* (25), *биднем* (47), *гилећо*, *јазгећо* (92), *ђурђовско јазге* (92), *нашого* (97), *ништо*, *лошо* (117), *нашо* (121), сас тупу чекију (121), *нима* га ни зајак (109);

— досљедна скавштина, управо екавски рефлеси су досљеднији него у војвођанским говорима. Ту имамо и: *неје* (22), *несам* (68, 73, 76), *неси* (74, 75), *несмо* (13, 65); али *ће* се јавити и стандардни облици: *нисам* (46), *нису* (39), *није* (50, 51);

— у компаративу придјева имамо наставак *-еји*: *стареји* (92), *стареја* (53), наши *стареји* (103); оvdје се узима грађа из говора Ивка, његове супруге и Калче, рјеђе из говора других личности ове приповијетке које имају локална говорна обиљежја;

— у облику м. р. радног гл. придјева имамо завршетак *-ја*: *нашаја*, *довеја* (15), *изишеја*, кад се *врнуја* (25), *обесија* (45), *бија* ли си, *уловија* (46), *потепаја*, *рекија*, *намакнуја* (47), *умреја је* (85);

иначе се сонант л чува у финалној позицији слога: *жал* (25), *бил*, мен ми па *бил жал* (25), *пегал* (54), *селска* (52), *посал* (61), *селска невеста* (123), уп. и *Калча*, *Микал*;

— фонема *x* најчешће је изгубљена: *устадо* (10), *стра* (25), *оће* (25, и оvdје је у тексту, по правилу, умјесто фонеме *x* стављен знак за редукцију гласова: *'оће*, *одма'*), *сол* и *леб* (39), *не беја* (46), *узедо* (47), *ја си реко*, *познадо* (48), *ајде* (110), *алал* ти две очи (116), *ајдуци* (81), да ги *раниш* (81), *оћемо* (123);

али, јавиће се и облици са том фонемом: *хеј-хеј* (54), *хиландарски метох* (55), *бехар* (58), *хаџи-Михаил* (73), *рахат* (75), *архиву* (92), *воздух* (96), *кара-севадх* (108), *хаџијски* (121); како видимо, и оvdје се *x* јавља, претежно, у туђицама;

а има потврда за супституанте ове фонеме: *силав* (121), *глува* (121), *максуз* (87); *сајбија*, *сајбије* (79);

— фонема *ф* је стабилна: *кафу* (23), *кенеф* (26), *Теофан* (28), *еснаф-човеци* (39), *аферим*, *ћефли*, *теферич* (46), *Сарафини*, *Чифуг*, *фесче*, *фрлим*, *теферич*, *сарафска*, *чифугска* (58), *уфатило*, *фрљају* (81), *фала богу фантазија*, *кефли* (85), *уфати* (91),

уз: *шевтелију* (турски *şeftali*, 58);

— изостаје ново јотовање: *са здравје* (9), *здравје* (48), *патке дивје* (45);

уз: *царско здравље* (53), *на здравље ви* (62);

— ту имамо и: *ранен срндак* (52), *роден* (125); *живење* (52), *ловење* (57), поред: *карање* (53), *смејање*, *плакање*, *пуцање*...

— ту налазимо: *раћију* (13), *ћиша* (25), *под ћирију* (49), *наћигило* (52), *ћириције* (56), *ћириција* (58), ни се па *ћиги* сас њега (115), *бајаћим* (118), *наћиздило* (52), *ћесеција* (82), *узенђију* (122),

поред: *ракију* (51), *Келе-кулу* (46), *кеф* (49), *санким* (54), *белким* (83), *кемане* (123); као и: *керка* (21), *керку* (53), *сирочики* (91), *срндаки* (93);

— скупина *пс* даје *пц*: *пцетиште* (46), *пцето* (48);

— ту налазимо и: *турики*, *турико* (47), *чкољу* (55), *цврсто* (40), *друство* (38), *лојзе* (49), *узнем си* (58), *самне* (= сване, 56), *млого* (66), *бајрам* (87), *црешње* (109);

— честа је појава секундарних сугласника: *некуј послу* (9), *кој*, *тој* (10), *такој* (21), *некој* време (25), *овуј*, *онуј* (27), *оној* куче (65), *туј* (62), сас *овој* моје пусто грло (52), *тагај*, *такој* (48), *овакој* (89)...

тако и: *Арнавуглука* (87), *сијасвет* (45), уп. и: *вија сте мужије*, *мија смо* (98), *сас тија речи* (74), *онија* (79), *таквија човеци* (31); као и: *саг* (= сад, 22, 46), *сагашњо време* (125), *таг* (= тад, 45), *дор* (= док, 47)...

Морфолошке особине

— упрошћена падежна система. Акузатив са приједлозима врши службу осталих падежа. Тако имамо:

а) Именице

генитив једнине: *без кафу* (25), *од комишију*, *од авлију* (26), *заради адег*, *од Суву планину* (45), *од чаршију*, *од Гробљиште*, *од овуј страну*, *из Шумадију*, *оди Стамбол-капију* (45—46), *од Ниш*, *од Стамбол*, *од време*, *од реч до реч*, *из двор*, *до мој дућан*, *из лов* (48);

датив једнине: *држи чес*, *ете на истога тога мојега Чапу* (49), *дућан на Калчу* (47), *мајка на овуја исту Сјку*, *на мајку гу* (53), *на нашога Ивка*, *на домаћина* (55);

инструментал једнине: *с пушку*, *с празан јанџик* (47), *сас мојега Чапу* (49), *с дискос* (50), *сас срма-зрно*, *сас овој моје пусто грло* (52), *идем по мој пуг*, *по твој пуг*, *сас мајку гу* (53), *сас керку* (53), *сас пућет* (54), *сас Таска онога* (55);

локатив једнине: *онај у ноше* што је (30), *пазар у дућан*, *по сокак* (45), *бија си*... *у лов* (46), *седим си ја*... *по ручак у мој дућан* (47), *нема га у овуј малу*, *кој то беше саг у дућан* (48), *у наш век*, *за ниште ме*...

на овај свет неје толко жал, како ранен срндак у Пасјачу те се нађемо на пут, па у шалију од очи, стане у образ, у онуја њојну безантерију (54);

генитив множине: толко ги утепа зајци (49), у овија фрајлици, кад се врне из лојзе (54), без паре ич нема (57), одгорке из лојзе (58), код Воскарн онија (70), пет стотин године, од онија несрећници, од тија безаконици (79), од онија катили, од душмани, од побратими (82);

датив множине: и вика... по сокак на човеци (45), па ги раздадо на чивчије (47), помеђу они ајдуци (82), зар на Цигани ли ћу сам бата (122);

акузатив множине: има време за зајци, има за срндаки, има за шочки (45), обесија жално мустаин, разбираш се у параграфи и закони (82), за пријатељи (83);

инструментал множине: сас руке (28), с очи (40), сас голе руке (46), сас потепани зајци (49), сас тија речи (74), сас твоје очи (80), сас гости (82), сас онија рипчики (84), сас тија фицови и марифетлуци (83), сас моји молци (47), помеђу ајдуци (82);

локатив множине: по онија његови големи уши (50), по пријатељи и по сиротињске куће (50), бија кефли у њиове куће (83), у овеј године (92), у њојне године (115), у образи (115), у овеј године моје (118).

Именице ж. р. на сугласник често се јављају као именице мушког рода: велики чес (28), сваки болес (41), последњи речови, из мој памет (53), тија речови (58), за тај реч (68), на два реча (77), онај звер (91), мој старос (87), мој жалос (125), твој жалос, овај реч, тај реч, тај један реч (123), тај мој прос памет, твој прос памет (124), од глад (65);

б) Замјенице

Замјенице нуде исти падежни систем: облици акузатива са приједлозима врше службу осталих зависних падежа: ни куде мен (47), сас онога мојега Чапу (46), заради онога мојега Чапу (47), сас моји момци (47), при нас (105), с нас, с тебе (96), на нас свија (95), при нас (110), у овуј малу, сас мен, до мој дућан, к мен, при њег (48), ода онај голем товар (50), до овој дете (51), на овај свет неје толко жал сас твоје очи, сас ово моје пусто грло (52), мајка на овуја исту Сику (105), на њума, из мој памет, по мој пут, по твој пут, од онај пазар, сас мајку гу (53);

енклитички облици:

гу: што гу видиш (26), татко ми гу још имаше, како гу вија викате (26), па да гу видиш (46), да гу беше други табијат, што ме мајка гу мрзеше (52);

ги: беше ги доста, беше ги пуно што ће ги детенце напраји, да ги не видим, да ги викам (40), што ги вија... викате, а ми ги па викамо, да ги види (45), што ги видиш (46);

— јављају се и облици мија, вија: мија смо, вија сте (98), тако и: онија: онија безаконици (79), тија... човеци (10);

— чести су и удвојени замјенички облици: *мен ми* (25), *теб те* (47), *теб ти* (53), *мен... ме* (10);

као и енкл. облици: *ви, ни: бога ви нећу назovem* (9), да си *ни жив* (65), кад *ни бидне слава* (12), прати *ни* (84), не л' *ви реко* (65);

— и *не, ве: што не клевети* (92), *молим ве, браћо* (72); *кумим ве* (66), *да ве видим* (71), *ћу ве потепам* (73), *откако не оно куче остави* (97).

в) Придјиви

Ријетке су потврде за синтетичку компарацију, као: *стареја се-стра* (53), *стареји ашчија* (93), *наши стареји* (103);

преовлађује аналитичка компарација: *полепа беше, полепо и по-слатко* (54), *постар сам од тебе* (57), све си *попаметан* станујем, он ста-нује јоште *позулумћар* и *полуд* оди свија онија (83), *послатка манца* (92), *постидљив* и од невесту (113);

као и: прилега *побоље* са мен, *побољи* од теб (55); *најголем светак* (28), *најмалецно дегенце* (38), *најпаметна работа* (113), *најубаво јазњенце* (121),

па и: беја *помомак* од онога Тана (52), *позулумћар* (83), *побудалу* од овога нашога побратима (109),

уп. и: не беше јоште једна *потаква* (86).

г) Глаголи

И у овој области наше граматике Сремац нам нуди подоста ди-јалекатске грађе из призренско-тимочке говорне зоне. Нема инфини-тива. Његову службу врши *презент са или без да: може да се намери* (45), *ће да улегне* (46), *ће ме казне* (46);

— облици презента знају и за другачије конјугационе обрасце од оних које нам нуди наш језички стандард: *знајеш* (45), *не можем* (47), *писују* (10), *пићујем* (21), *пићујеш* (45), *искате* (38), *живујемо* (38), *улеземо, излеземо* (37), *неће да ми вер'вате* (47), *појем* (51), *запојем* (52), *па си загјејем* (53), *легувам* (54), *живејем* (115), *збору* (89), *улазу* (124), *ће ми плату* (116);

— футур I, већ смо видјели, настаје од презента, са да или без да, и енкл. об. глагола хтјети: *ће вrne киша* (25), *ће да зна* (38), *ће га изгубимо, ће останемо* (40), *ће ме казне* (46);

— аорист је често у употреби: *једосте, узосте* (20), *видоше* (28), *сетисте се, наканисте се* (37), *наредише се, поћуга си ја* (49), *доћоло* (59), *доћосте, седосте, писте, ручасте, вечерасте, спавасте* (73);

— имперфекат се, такође, често јавља: *имаше* (26), *беше, не тејаше* (28), *правеше* (45), *волеше, беја, беше, ћаше* (49), *курталисава* (50), *беја помомак, мрзеше* (52), *чујеше, појеше, збореше* (54), *газешем,*

учеше, збореше, не требашем (57), имашем петла, имашем толки пилички (81);

— перфекат има наставак *-ја* као морфолошко обиљежје м. р. једн.: *изишеја, врнуја* (25), *поручаја* (40), *обесија, бија, уловија* (46), *погепаја, рекаја* (47), *поздравија, научија* (48), *т'кнуја* (53);

— плусквамперфекат се, такође, јавља: *Ивко се изишеја беше* (25), *беја бегенисаја* (52), *беше дошеја* (69);

— трпни придјев је без извршеног јотовања: *ранен* срдак (52), *истросена* (121), *женет* (124), *роден* (125), *замандалена* (124).

Акцент

Нишка акцентуација је за Сремца, рођеног у Сенти, школованог у Београду, у непосредној близини му је био кодификатор наше акцентуације, Бура Даничић, представљала велику непознаницу. Он је у приповиједи *Поп Тира и поп Стира* давао неке акценте по Даничићевом учењу. Али, нишка средина му је нудила нешто сасвим друго, и другачије. Ново, и за Сремца, историчара, тешко ухватљиво, а истини за вољу, у нашој науци до тада мало познато и још необјашњено. Не треба заборавити да ће Брохов рад о говорима тих крајева Србије¹⁵, као и Белићев опис говора Источне Србије¹⁶, угледати свјетло дана скоро читаву деценију послје објављивања ове Сремчеве приповијетке. Дакле, он није имао могућности да се, као историчар, о свему томе нешто више упозна у постојећој стручној литератури. Ипак, он и у овој приповиједи даје неке акценте. Истина, са Даничићевим акценатским знацима:

зѐм (13), да ти бог *дâ* (14), *поглѐда* (13), *рекô*, *узô* (говори Мирко, пензионер, који има стандардизовани говор, 32); *дѐ* (71), како шарено *лâлѐ* кад процавте (86), да *дâ* Господ (89). И то ће бити све, или скоро све, ако се изузму неки примјери као *кô* и *дâ*, на које се може још наићи у овој приповиједи. То би говорило да је Сремац био у недоумици када је требало нешто означити као прозодијску особину ове говорне зоне. Он је био свјестан да то није акценат који је он понио из свога родног краја, није то ни акценат који је он слушао на Универзитету, али није био начисто како да то графички обиљежи. А, то данас можемо рећи, и много послје Сремчеве смрти, па и послје врских студија о говорима ове зоне, могу ту да се нађу у недоумици и дијалектолози. Чињеница је да се ту може јавити неки квантитет.

¹⁵ Broch Olaf, Die Dialekte des südlichsten Serbiens, Schriften der Balkancommission, Lingv. Abteilung III, Беч 1903.

¹⁶ Белић Александар, Дијалекти источне и јужне Србије, СДЗБ I, Београд 1905, као и: Недељко Богдановић, Говор Алексиначког поморавља, СДЗБ XXXIII, Београд 1987.

Да ли је то увијек „експираторни“ акценат, како нас обавјештавају дијалектолози¹⁷, то би требало експериментално утврдити.

Лексика

Сремац, као човјек од пера, човјек који жели да нам пружи што вјернију слику средине о којој пише, настојао је да нам то све „обуче“ у локални рјечнички фонд. Зато у овој приповијести има подоста рјечничког блага пишке средине. Наравно, укључујући и турцизме којих је крајем прошлога вијека ту било у изобилју. Ту налазимо

турцизме:

јорганџија, кашџа, ракија, хамам, јастуци, миндерлук, куџија, долап, лимун, ћилим, баџга, баџтица, боја, авлија, чарапа, докџат, серенада, дућан, кафана, махала, саџдук, машлија, сакџија, марама (т. махрама), басамак, турџија, салте, јоргован, палуклија, зејтин, коџуре, хоџа, сокак, боџча, коџиџе, курјука, коџиџке, гочобија, мауџлафирска (мусафирска) чаџџин-баџија, под ћирију, ћезап, баџиџи, чеџебија, ефендија, паша, већил, каџиџки памет, аман, черге, катил, курбан, коџиллук, сеџири, ћемане (8—15). Како видимо, на првих неколико страница има подоста ријечи оријенталног поријекла познатих код нас под заједничким именом турцизми;

локализме:

несам џилџир, гурбет несам, татко, да проџине, зајца, саџ, присеџиџе, до тамке, онуј, бидџе, меџ' ме курталџсају, мџого, залудњак, ће ме турџи у доџис, мој срам (Ивко, 88), рекџи гу, тоџ'ко мџого, знаџеш, деџек, зајџац, како ловџија, доџ га видџи, џиџа џи, ласно, еџе, на џума, раџке цреџиџе, меџ' ме пџтуј, за оној наше старо, наџраџи, рекџи гу, за онај старџ реч, саџ прасе, саџ вреџу, преџавџи девојче и јоџте побудаџу од овога наџога побратџма, еџе тој ти се позџравија, рекџи гу (Жалча, 109), саџ сам си, виџаџи, џенеџ, друџтво тија биџателе, ја ће си турџи чџвију на порџу, саџ коџиџак, онија еџеџи, деџ је порџа замандалена, она ће ми поџе, сеџдал'к, пџзнаџам те уџаво, поџле га сал', јаџуридо, друџеџубџвос' (Жалча, 124).

Ово су само неки примјери из богате збирке коју нам нуди Сремац у овој приповијести. Али, а то је за нас овдје битно, то показује како је овај Војвођанин ушао у дух говора средине, како је овладао њеном лексиком, њеном граматиком, па и њеном реченицом. То је, уосталом, и дало овој приповијести аутентичност и литерарну вриједност.

У *Зони Замџировој* налазимо скоро исту дијалекатску грађу.

— *полуџласџик: г'џка (194), б'чџу (210), оп'џици (205), а'џеш (240);* као и: *к'смет (196), еџекл'к (209), беџарл'к (195), аџкоџс'џи (202);*

¹⁷ Исп. о томе код мене у раду о говору Пољанице.

— скавизам, чак и: *несам* (196), *неје* (197), *несу* (194), иако и: *није* (240), као и: *нику* (неку, 211), *мисечто* (207);

уз *стареји* (202) има и *старији* (203);

— јавља се лу мј. вокалног л: *слунце* (у пјесми, 184), *сли* и *кте* (240);

— фонема х је изгубљена: *леб* (210), *не теде* (195), *видо* (195), *сирома* (220), мада ће се јавити у турцизмима: *по махале* (186), *хизмет* (210), *махсуз* (344), *карасевдах* (345);

— и ту се јавља: *бајађим* (240), *лирију* (259); уз: *калугер* (195), *белким* (347), *гакнице женске* (208), *три керке* (209), *домакица* (205), *домакицу* (208), *кенф ми* (196);

— сонант л се чува на крају слога: *жал* (197), *селски реч* (204), *селски звер* (338); а у облику м. р. радног гл. придјева наставак је *-ја*: *звјаја* (197), *научија* (166), *чуја* (166);

— и ту је: *шцегните* (204), *цврсте* (204), *чкољу* (205), *лојзе* (182), *турцко* (196).

То вриједи и за морфолошке особине:

— акузатив са приједлозима врши службу осталих зависних падежа: *на славу беомо* (209), *сас њега*, *сал козника* (186), *сас оне роспије* (189), *по махале*, *по чаршије* (189), *заради њума*, *за њума*, *сас зор*, *сас њи* (196), *за тија девојкини* (195), *из воску*, *чаршију* (195), *сас овеја* (196), *га полете с метлу* (206), *сас теб*, *сас мен* (200), *у мој памет* (196), *по мегане* (189), *по махале* (189), *оди наш варош* (219);

— присутни су удвојени замјенички облици: *теб ти ласно*, *да ми је мен* (195), *што сам ти ја теб-ти* (252), *што је по тебити* (257), *тој ме и мен стра* (202), *њега га* дом нема (207);

као и епклитике *-гу*, *-ги*: *куде си гу чуја* (196), *што си гу ти* (166), *дадо ми ги*, *он ги* узе (204);

тако и *ит*, *ви*: *батиса ни се* (202), *мајка ни* (202), *што ви ја зборим*, *да ни чиниш* (234), *неје ни дете за давање* (258);

и *не*, *ве*: *да ве* питајем (258), *да не* послужи (210), *дор ве* видим (250);

— облици компаратива као: *поубав*, *побрго* (200), *поубави*, *пократки* (200);

— суперлатива као: *најубаве*, *најлене* (198);

уз: *стареји*, *старији* (203), *млађи* (203),

као и: *поћакав* (220); *потрговац* (205), *помомак* (259).

Честе су партикуле: *овеја* (196), *њума* (194), *овој* (202), *некуј* *послу* (203), *овија* (200), *опуја* (234), *туја* *песну* (240);

као и: *девојкини* (207), *упучики* (203); *отоничке* (202).

Ако сада ову грађу, коју нам је понудио Стеван Сремац у приповијеткама *Ивкова слава* и *Зона Замфирова*, упоредимо са оним што

нам о говорима ове зоне нуде дијалектолошки радови¹⁸, доћи ћемо до оваквих закључака:

1. У дијалектолошким радовима указује се на посебност акцен-туације ове говорне зоне, што, природно, не треба ни очекивати од једнога историчара који се бави и литературом.

2. Дијалектолози указују на помјереност артикулације вокала ових говора, што, сасвим разумљиво, не може да се досљедно препесе у књижевно дјело.

3. И дијалектолози, као и Сремац, указују на постојање полу-гласника, како у домаћим ријечима, тако и у ријечима оријенталног поријекла.

4. И дијалектолози, као и Сремац, потврђују секв. *-лу* мј. во-калног *-л*: *слутице*.

5. Досљеднија скавска замјена јата него што је то у нашем је-зичком стандарду, укључујући и примјере као: *несам, стареји, овам*. Све то потврђује и Сремац¹⁹.

6. Одсуство фонеме *x*. То потврђује и Сремац. Истина, он по-негдје пише овај задњонепчани констриктив, нарочито у турцизмима, што може бити и разумљиво.

7. Сопант *л* у финалној позицији слога може и да се чува. То потврђује и Сремац. У радном гл. придјеву *м*. род има наставак *-ја*. То нам нуди и Сремац.

8. Фонема *џ* се и јавља. Налазимо је и код Сремца.

9. Различите асимилационо-дисимилационе промјене у сугла-сничким скупинама. То потврђује и Сремац.

10. Упростићена падежна система. Осим помпнатива и вокатива још имамо облик акузатива који, са приједлозима, врши службу оста-лих зависних падежа. То, бројним примјерима, потврђује и Сремац.

11. Именице *ж*. *р*. на сугласник прикључују се именицама *м*. *р*. Бројне су потврде за то и код Сремца.

12. У промјени замјеница јављају се епкл. облици: *ги, гу; ни, ви, не, ве*. Све то налазимо и код Сремца.

13. Јављају се удвојени облици личних замјеница. То налазимо и код Сремца.

14. Честе су партикуле у замјеничким облицима. Налазимо их и код Сремца.

15. Аналитичка компарација. Потврђује је и Сремац.

16. Доста посебности у конјугацији. Појава наставка *-у* у 3. л. мн. глагола типа *послети, држати*. Све то има и Сремац.

¹⁸ В. код Белића, као и код Богдановића.

¹⁹ В. Стеван Сремац, Целокупна дела у 7 књига, као и прва књига.

17. Честа употреба аориста и имперфекта. Има их и Сремац, чешће аорист него имперфекат.

18. Облик радног придјева м. р. на *-ја*. Има га и Сремац.

19. Посебно грађење облика трпног глагол. придјева. Тако је и код Сремца.

20. Посебно образовање фугура I. Тако је и код Сремца.

21. Нема инфинитива. Тако је и код Сремца.

22. Доста посебности у лексници. Нуди нам је и Сремац.

Као што наведени подаци говоре, Сремац је и овдје предухитрно дијалектологе. Не смије се заборавити да су и Олаф Брох и Александар Белић објавили своје радове о говорима те зоне скоро читаву једну деценију послје појаве Сремчевих приповиједака. Мало је чудно да ниједан од ових дијалектолога није скренуо пажњу на ове Сремчеве приповијетке, а та је грађа била вишеструко корисна и у њу се могло поуздати. То нам потврђује и ово поређење. Истина, овдје није обухваћена синтакса и ред ријечи. За те послове треба чекати дијалектолога са тога подручја. Вјерујем да би му и ту Сремац пружило доста корисног материјала.

VI

Трећа говорна област из које нам је Сремац оставио нешто дијалекатске грађе јесте Западна Србија, Златибор—Ужнице. У његовом роману *Вукадин* налазимо нешто особина те зоне наше ијекавишћине. Писац нас обавјештава да је његов јушак, Вукадин, из „краја где се најчистије говори“, што је „још бесмртни Вук похвално“²⁰. Дакле, у питању је потпуно другачији говор од онога који је он пошио из родног краја, Септа—Бапат, а и онога гдје је он дуго службовао, Нини. Уз све ово, и на то треба указати, овај говор припада новоштокавским говорима и најмање нуди дијалекатских посебности, у односу на наш језички стандард.

Ево шта нам Сремац од тих посебности нуди у *Вукадину*:

— ијекавски рефлекс старог вокала јат: *нијесам, дијете* (141), *нијеси* (142), *гријешити* (144), *бијети зечеви, лијешо* (145), *дије кхери, бијесан, дијете* (145), *вијека* (148), *ријеч* (149), *свијет* (150), *довијека* (151), *лијети ага* (154), *залијева, погријешило* (155), *допијела заиру* (155), *свијет* (156), *бијесан* (157);

— као и: *вјере ми, вјеру* (142), *човјек, вјеруј, бесједни* (144), *мјеста, сједне* (145), *сједн* (154), *вјере нејма* (155), *немјетљивала* (157);

и: *огријати* (145), *огрија* и *нас сунце* (155), *гријота је* (158);

²⁰ Стеван Сремац, *Ивкова слава* — Вукадин, стр. 215.

уз овакве, ијекавске облике наведених ријечи, јавиће се и екавски облици: *грешим* душу (148), погријешило... *дете* (155), *грешан ли сам* (141), *намењујеш* (156);

али и: *ниђе* — *где* (180); *цвеће* — *ђевојка* (170); односно: *објели* образ (144), *гвездо* (145); *ђе*, *пеђе*, *ниђе* (140), *љеб* (155), *виђе ли* (142), *виђети* (144), *пеће* (145), *ођевати* (144), *ћерајући*, *доћерали* (148), *мићерати* (208), *нађе* (217), *куђељу* (275); *пошјекли* (217), уп. п: *нашјеса* (155).

Како нам наведени примјери показују, Сремац је „ухватно“ неке карактеристике ужничке ијекавинтине. Истина, она није досљедна. То је и схватљиво. Тешко је рођеном екавцу, који читав радни вијек проводи у екавској средини, да буде досљедан ијекавац. Уз то, и рођени ијекавци могу да ту праве огрешења. Па ни Вук није увијек ту безгријешан, а данас је говорно шаренило стварност читаве те говорне зоне.

Сремац има уз *нијесам* и: *жутијех* и *небушенијех* (144), али и: *спромашних*, *сјајних*, *мојим ријечима* (144), *тих* пара (218), уз: *отклијен* (303), *прегјече* (149). Све је ово разумљиво ако се има на уму пишчева биографија. Није искључено да се и овдје огледа утицај Ђуре Даничића на нашега писца;

— поред несажетних вокалских скупина *-ао* у радном придјеву јавиће се и: *иско* (206), *увоко* (200);

— фонема *х* је нестабилна: *доби брата* (139), *подби ноге* (142), ја... *изређа* (142), *оће* (143), *ајде*, *де се рани*, *ођу*, *раниги* и *одевати* (144), *у апс*, *одили* (149), *за ајдука* (149), *алву* (171);

али и: *колко их је* (143), *спромашних* (144), *из сјајних* дворова (144), *празних* (181), *хоће* (149), *хајдук*, *хвали* богу (158);

— фонема *ф* се јавља: *аферим* (140), *пофално* (142), *ефендија*, *цифлук*, *теферичу* (154), *фала* ти (181), *фрајли* (194);

уз: *вамилију* (142), *вамилија* (144), *јевгипје* (149), *вес* (149), *по ћеву* (162), *ворму* (170), *ветера* (181);

— јављају се и еinkl. облици замјеница *ни*, *ви*; *не*, *ве*: то *ви* је, ја сам *ви*... мунтерија (168), убио *ве* бог, да *ве* убије (191);

— од глагола видјети императив је *виђи* (142).

У текету романа, свакако, још би се могло наћи дијалекатских особина које се дају као типичне за говор Ера²¹, али их ја овдје нећу наводити. Навео сам оне најбитније.

Ако сада и ове особине, које се дају као ерске, упоредимо са особинама које нам за то подручје нуде дијалектолози²², доћи ћемо до следећих закључака:

²¹ В. на стр. 274, изјаву Вукалина.

²² В. текст Мирослава Б. Николића, СДЗб XIX. Београд 1972, као и Милосав Тешћ, Говор Љепанског, СДЗб XXII, 1977, стр. 9.

— нестабилан ијекавизам. То је, данас, основна одлика говора ове зоне. Истина, питање је да ли је било тако и прије читавих стотину година. Без сумње, ова је зона у Сремчево вријеме била досљедније ијекавска него данас. Могуће је да овдје Сремац није био на сигурном тлу;

— јекавска јоговања која нам нуди Сремац, заступљена су још и данас²³, укључујући и јоговање констриктива *c* у скупуни *cje < se*;

— и савремени говори ове зоне знају за двојаке рефлексе јата, односно, за двојаке обличке наставке у примјерима типа: *овми, до-брим*, што се тумачи односом старих тврдих и меких основа;

— вокалска скупуна -ао и данас зна за сажете облике у примјерима као *чиво, дошо*;

— фонема *x* је и данас ту нестабилна;

— фонема *ф* се, често, замјењује сонантом -в. И Сремац зна за ту особину;

и данас су ту у употреби еinkl. облици замјеница: *ни, ви, не, ве*²⁴. То потврђује и Сремац. Истина, у *Вукадињу* је то особина Џаје која има и нишких говорних особина (в. на стр. 187: што учини *c дете! Има ли у ову паланку полиција; познајем се добро с њега*), али, та особина могла би да иде и уз говор Ера.

VII

И на крају: када данас, скоро читаво једно столеће послје објављивања наведених Сремчевих дјела, и скоро пуних девет деценија послје његове смрти, погледамо дијалекатску грађу, коју нам он нуди у својим дјелима, морамо закључити да је он ту предухитрио дијалектологе. Читаву једну деценију прије појављивања првих радова о говорима ових зона, посебно говора призренско-тимочког типа које су објавили О. Брох и А. Белић, Сремац нам је понудио у својим приповијеткама најбитније особине јужноморавских говора. Све особине које нам је он дао као типичне за нишки говор, потврдили су и доцнији радови о јужноморавским говорима. То вриједи и за особине банатско-бачких говора, па и за ерску говорну област. Нема код Сремца ни једне говорне особине, коју он даје својим личностима, као типичне за говор краја из које су те личности, а да се она не би потврдила савременим дијалектолошким радовима. Истина, у нашој говорној ријечи посебно мјесто заузима прозодијска компонента. И ту нам Сремац нуди нешто материјала. Али, од њега, као свршеног историчара, не можемо ни тражити више. Ако није био сигуран на јужноморавском подручју, када је у питању акценат, не можемо му

²³ Потврђују их и Горобиле и Љештанско.

²⁴ Горобиле, стр. 57.

ту правити замјерке. Он је, по свој прилици, овдје ишао за Вук—Даничићевим акцентима, о њима је нешто могао слушати и на факултету, нешто је могао и да прочита у постојећој литератури, али о говорима Ниша, није могао да у тим изворима нађе сигурних обавјештења. И зато се ту осјећао на несигурном тлу. Па ни ерска област, са својом граматиком, није му била одвећ близу. Банатско-бачке говоре он је посно у своме језичком осјећању. Те особине је покупио у своме дјетињству. Нишке говорне особине је покупио дугогодишњим боравком на томе тлу. Ерска област му је ту чинила немали проблем. Чини се да је и ту више ишао за Вуком него за стварним ерским говором. Али, истини за вољу, није ту правно већих огрешења. И ту нам пуди неке од битнијих ерских говорних особина²⁵.

Све ово нам говори да је Стеван Сремац био добар сликар живота крајева о којима је писао. Међу осталим особинама тих крајева он нам пуди и слику њиховог говора. За све то ми смо му и данас захвални.

Резюме

Асим Пецо

СТЕВАН СРЕМАЦ КАК ДИАЛЕКТОЛОГ

В начале века в нашей диалектологии появились важные диалектологические работы, указывающие на специфику некоторых типов экавских говоров штокавского диалекта. Среди этих работ имеются в виду, прежде всего, работы Олафа Броха и Александра Белича. Однако и до этих зачинателей нашей современной диалектологии было показано своеобразие некоторых диалектных областей экавских говоров в Сербии. Это осуществил наш знаменитый писатель Стеван Сремац. В его произведениях, в которых описана жизнь наших людей в Бачке (*Поп Вира и поп Ситра*), в Нише (*Ивкова слава*) и в области города Ужице (*Вукади*), находится много диалектного материала, впоследствии подтвержденного диалектологическими работами. Таким образом, Сремац, описывая людей и события, свое время и разные края, опередил диалектологов. Поэтому его произведения важны и для нашей диалектологии. Кроме фонетических и морфологических характеристик упомянутых территорий, в произведениях Стевана Сремца находим даже и некоторые акцентологические характеристики говоров этих областей.

В работе дается широкий обзор всех этих характеристик, обоснованный подробным анализом этой стороны указанных произведений Стевана Сремца.

²⁵ Често је писац правно екскурзије на нишко подручје, исп. на стр. 163—166, 187—191.